

УДК 304.2

Святослав Вишинський

ДИФУЗИЯ ПРОСТОРУ. КОМУНІКАТИВНИЙ ДИСОНАНС

У статті розглядаються проблеми становлення мережевого простору як способу постмодернового переформатування реальності, наголошується фундаментальна зміна онтологічної ситуації, пов'язана з науково-технічним прогресом. Підкреслюються дійсні негативні наслідки і вірогідні загрози зміни онтологічного статусу людини у віртуальному просторі, перспективи нової етики й нової антропології.

Ключові слова: ідентичність, реальність, віртуальність, монізм, плюралізм, постмодерн.

S. Vyshynskiy

DIFFUSION OF SPACE. THE COMMUNICATIVE DISCORD

The article deals with the problems of network space and its development as the mode of postmodern reformatting of reality. The author underlines the fundamental modification of present ontological situation – the fact he connects with a contemporary scientific and technological progress. At the same time the article shows some actual negative consequences and probable threats of the alteration of human mind, human corporality and ontological status of human being within virtual space. The author speaks about prospects of new ethics and new anthropology in the postmodern society, the possibility of knowledge and knowing in this thought paradigm. Though he acknowledges destructive influence of the Web and hi-tech on culture and communication, there are still ways for preservation of unique real identity within the virtual Matrix – that come out from denial of monistic metaphysics and new philosophic interpretation of gnostic mythology. In this context the duplication of reality is closely connected to individual emancipation as freedom is seen and interpreted in terms of distinction and preservation of the self. That signifies some modernist aspects that cannot be eliminated from the postmodern cultural discourse as they are defining for humanity. Still they can be effectively suppressed or manipulated by social and technological means, turning the acts of communication into acts of self-denunciation and subjection to the dominant political and philosophic discourse, that is self-repeating and self-regenerating circulation of meaningless data consisting of human knowledge and emotions. Thus the concept of «the spectacle» in a modified interactive manner can be used to describe the contemporary state of the Western society – at the same time indicating the concept of «seriousness» as its opposition and means for re-establishing of «normal» ontological proportions.

Key words: identity, reality, virtuality, monism, pluralism, postmodernity.

С. Вышинский

ДИФФУЗИЯ ПРОСТРАНСТВА. КОМУНІКАТИВНИЙ ДИССОНАНС

В статье рассматриваются проблемы становления сетевого пространства как способа постмодернового переформатирования реальности, акцентируется фундаментальное изменение онтологической ситуации, связанное с научно-техническим прогрессом. Подчеркиваются действительные негативные следствия и вероятные угрозы изменения онтологического статуса человека в виртуальном пространстве, перспективы новой этики и новой антропологии.

Ключевые слова: идентичность, реальность, виртуальность, монизм, плюрализм, постмодерн.

Однією з головних тенденцій розвитку постіндустріального суспільства є загальна віртуалізація та інформатизація реальності як емпіричної даності, її конвертація в перманентний потік образів, текстів і цифр, дедалі більш відчужених не тільки від фізичної дійсності, але й від людини як суб'єкта мислення і буття. Давні гностичні підозри, доповнені пізнішими дистопічними картинами «подвійної» чи то «підробної» реальності, нині набувають зримого втілення і цілком раціонального економічного та технологічного обґрунтування. Сама концепція «доповненої» реальності вже не тільки не виглядає утопічно – але й назагал сприймається як суспільна й культурна норма, необхідність, неунікна сторона сучасного життя. У зв'язку з чим нескладно прогнозувати торування шляху чистій віртуальності, яка поки що не виглядає ні цілком можливою, ні цілком прийнятною – але після розмивання традиційних уявлень про дійсне та ілюзорне, людське та нелюдське, правильне і неправильне цей процес з усією очевидністю прискориться і зустрічатиме дедалі менший опір. Логіка суспільних процесів не передбачає зупинок чи поворотів назад інакше, ніж унаслідок потрясінь апокаліптичного характеру, тож кожен причинно-наслідковий ланцюг за невблаганними законами історії рано чи пізно доходить точки вичерпної реалізації, чия часова, просторова і ціннісна локалізація найчастіше переважає найсміливіші очікування «відправних» поколінь. За винятком хіба що найбільших фантазерів – і водночас скептиків та консерваторів, для яких більшість соціальних, технічних та економічних проривів людства становлять кроки назустріч самообману. Сутнісно, будь-яке прагнення до покращення є прагненням нового покрову, нової, досконалішої ілюзії.

Основним рушієм процесу, передбаченого ще в 1960-х рр. Гі Дебором [6, с. 120], стали технології передачі і зберігання даних, починаючи від телебачення, мобільного телефонного зв'язку, цифрової аудіо- та відеотехніки, новітніх засобів електронного обороту й конвертації даних та валюти – і закінчуючи персональними комп'ютерами як універсальними інструментами інтеграції всіх інших інформаційних потоків. Однак стрімкий розвиток у 1990-х рр. мережі Інтернет на тлі політичної, економічної та культурної глобалізації вивів процеси відчуження на якісно новий рівень, перетворивши зв'язок комп'ютерних пристроїв на єдине глобальне поле, де засобом інтеграції з часом стає сама Мережа. Нелокалізований, ефемерний Інтернет перебирає на себе монополію на інтеграцію даних у дедалі менш ізольованих персональних комп'ютерах та зміщує центр уваги й віртуального існування людини у хитку і невизначену сферу веб-реальності. Якщо раніше персональний комп'ютерний пристрій справляв роль електронного помічника чи бібліотеки, то нині поставлена під сумнів його визначальна риса «персональності», адже включеність у мережі і делягування мережам більшості функцій, які раніше виконувались автономно, фактично перетворює електронні пристрої на звичайні портали комунікації, через які інформація і пов'язані з нею операційні команди тільки передаються, але обробляються і зберігаються вже не на боці клієнта, але на боці деперсоналізованої Мережі. Наявність або відсутність електронних пристроїв сьогодні означає всього лише можливість або неможливість доступу до колективного інформаційного поля, без якого перші позбавлені якої-небудь вагової функціональності – і процес «викачування» інформаційного суверенітету набуває характеру незворотності в тій же мірі, як це раніше відбулось у сфері фінансових транзакцій.

Множення електронних пристроїв разом з їхнім поєднанням у мережі і виведенням сфери збереження та обробки даних за межі персональних пристроїв, у колективне «ніщо» – є процесом одного порядку з обмеженням обігу готівки, який цілком виправдано вважається наступом на особисті свободи та приватність індивіда. Однак якщо реформи у сфері фінансів відбуваються майже примусово, то інформаційні технології, нерозривно пов'язані зі сферою *entertainment*, здобувають владу над суспільством під радісні вигуки більшості громадян («І юрба раділа, і всі прищмокували язиками» [9, с. 17]). А з тим і девальвують смисли та волю до пізнання [15], підводячи пересічну людину до стану добровільного, приємного поневолення – через інформацію і заради інформації – внаслідок чого дійсні знання, смисли, почуття та емоції разом із відведеним їм життєвим часом індивіда делегуються та конвертуються у пласку інформацію, яка позначає, але не значить. Давнє уявлення про те, що все на світі має свою ціну, нині може бути перетлумачено як те, що все на світі має свій знак – вартість якого, однак, конвенційно-символічна. По суті, йдеться про нерівноцінний обмін реального на віртуальне з наперед закладеним дефіцитом, імманентною нестачею і неможливістю досягнення онтологічної повноти – прагнення до якої компенсується кількісним профіцитом знаків, які вказують лише на знаки, відтак цикли компенсації не дозволяють повернутись у площину реального, затыгаючи розум у нові і нові витки ірреального, підживлюваного обсягом індивідуальної свідомості. При цьому, говорячи про «реальне», ми не маємо на увазі суто емпіричну область існування – але суб'єктивний (а тому найбільш об'єктивний) «внутрішній світ» людини, царину ідей, почуттів, пам'яті і волі до життя – який і стає головним, якщо не єдиним об'єктом експлуатації: «Простір, який лякає вас, завжди один і той же, і він дорівнює тій черепній коробці, в якій замкнено ваш мозок» [13, с. 125]. Позбавляючись останніх «перегородок» тілесності, яка гарантувала йому якщо не зовнішній, то принаймні внутрішній вимір свободи, вільний індивід позбавляється і власних диференційних ознак, своєї унікальності:

...В кайдани убраний

Цар всесвітній! Цар волі, цар,

Штемпом увінчаний!..

А де ж твої думи, рожеві квіти,

Доглядані, смілі, викохані діти,

Кому ти їх, друже, кому передав? [11, с. 317]

Чи не вперше у своїй історії людина зіштовхується із загрозою підриву внутрішньої свободи, яка дотепер вважалась недоторканою – ситуація, яка ставить під сумнів саму ідею інтелектуального дисидентства, можливість орвелівського «*doublethink*» [10, с. 25] як останньої ширми вільного буття, замість юнгерівського Анарха [16, с. 43] залишаючи на сцені місце хіба що для блазня, фігури юродивого, «котрий публічно симулює божевілля» і «прикидається дурнем» [7, с. 9], безпечного для Системи в тій мірі, в якій форма його існування виглядає грою і не є розставленням пасток чи полюванням [12, с. 18]. Водночас на гру перетворюється життя більшості включених у «Матрицю» індивідів, сама серйозність у віртуальному просторі стає ознакою «дурного тону», що недвозначно сигналізує «вмивання» смислу як трансцендентального цілепокладання – прагнення зберегти ідентичність і намацати вихід із Лабіринту в перспективі «Магічного театру» сприймається як саботаж і карається стратою сміхом [4, с. 186]. З безперечним примусом до виправлення у новітній, *upgraded version of the personal Matrix*. Фактично ми стаємо свідками релятивізації ідеї сталої ідентичності, розмивання кордонів особистості і внутрішнього світу людини, поступової поліперсоналізації, «дроблення» індивіда (лат.

persona – «маска», лат. *individuus* – «неділимий»), що в кінцевому підсумку означає його деперсоналізацію і замикання в тенетах безмістовних та безкінечних переконфігурацій віддзеркалених личин [4, с. 166], множина яких і творить архітектуру віртуального Лабіринту.

Винесення екзистенції за краї «внутрішнього» на площину монітора (чи то екран персонального комп'ютера, планшета, телевізора, мобільного телефону, фото- або відео-камери) в парі з дедалі більшим розмиванням самих віртуальних кордонів у тотальності Інтернету є тільки прологом до трансферу реальності за площину монітора, у цифрове Задзеркалля. Немає потреби зупинятись на критиці відчужуючого ефекту різних технічних засобів, що стали буденними в повсякденному досвіді сучасної людини, як і на спекулятивній критиці Інтернету в цілому як основного двигуна глобалізації. З переходом у нову фазу розвитку веб-технологій проблеми віртуалізації реальності, деконструкції особистості і загрози тотального контролю над людиною набувають конкретніших обрисів, у зв'язку з чим ми чи не вперше отримали змогу не тільки прогнозувати і намічати вірогідні тенденції, але й судити про вже звершені факти та озвучені ключовими акторами проекти становлення цифрової цивілізації. В ролі останніх виступають уже не політичні ідеологи чи філософи-утопісти, але кластери науково-технічних корпорацій, що функціонують за логікою самодостатнього інженерного розвитку, емансипованого від суспільної етики і залежного від ресурсного забезпечення та об'єктивних законів фізики. Місце людини як споживача позбавляє її реальної економічної суб'єктності, перетворюючи на матеріал науково-технічного прогресу, голос якого поряд із пріоритетами влади і прибутку давно переважив нормативні тези еволюції.

Множина електронно-технічних засобів та сервісів при цьому для багатьох досі виступає фіктивною запорукою «свободи», яку, на перший погляд, можуть нести сучасні технології. Насправді, економічні тенденції глобального світу, швидше, змушують говорити про його всеохопний монізм, ефективно прихований не лише множиною брендів, але й множиною можливостей, жодна з яких не передбачає права *veto* на глобалізацію. На відміну від реалій «Прекрасного нового світу» Олдоса Гакслі, інформаційний світ не передбачає резервацій для «дикунів» [14, с. 30] та ескапістів – у мережі Інтернет та мобільних системах, що на всіх етапах своєї роботи моніторяться і каталогізуються, не залишається «віддушин» для віртуальної втечі (окрім утечі в емпіричну реальність, яка в умовах чинної економічної експлуатації стрімко перетворюється на екологічну пустелю, двері в яку для «нормального» організму в якийсь момент можуть бути закриті). Вже сьогодні жоден автономний об'єкт інтернет-простору не має гарантованих способів приховатись від неусипного ока *Googlebot*, що здійснює пошук по веб-сховищах, не рахуючись із конвенційними інструкціями *robots.txt* – і використовуючи ресурси користувача (браузер *Google Chrome*, мобільні пристрої, операційну систему і супутні продукти) для трекінгу всіх його дій у Мережі – як із метою вивчення Інтернету, так і з метою вивчення самого клієнта. Інтеграція «по замовчужанню» пошукових систем «*Google*» у браузери третіх компаній (*Opera*, *Firefox*), корпоративний союз «*Microsoft*», «*Yahoo!*» і «*Facebook*», присутність практично у всіх веб-розробках технологій *Adobe Flash* і *Java* з їхніми «шлюзами» для відслідковування і деанонізації користувачів засвідчують, що більшість світових каналів інформації сходяться в декількох «вузлах», розвінчуючи усталені міфи про мережевий «плюралізм» XXI ст. [2, с. 149–152].

Специфіка постмодернової ситуації тільки в тому, що фіксація і накопичення інформації не відбувається шляхом активного пошуку «згори», але провадиться через самі об'єкти, які ситуативно перетворюються на суб'єктів пошуку, оцінки й класифікації даних, доносячи самі на себе, самостійно створюючи власні та «сусідські» дос'є – найчастіше не знаючи про це, не усвідомлюючи ваги власних дій або не надаючи їм належного значення (надмірна драматизація нейтралізується іронією або висміюванням). При цьому характерно, що віртуальний «павук» намагається охопити не лише *real-time data*, але й, на початкових етапах – відомості про минуле, яке історично передує добі електронних технологій (масштабний проект оцифрування «паперових» бібліотек «*Google Books*», популярні серед людей старшого віку сервіси реанімації пам'яті на зразок «*Classmates*»). Своєю чергою, соціальні мережі, блоги і месенджери «живлять» «світову павутину» даними про користувачів на етапі їх формування – сутнісно у форматі експерименту – а взаємна інтеграція сервісів на боці клієнта чи «злиття» компаній на біржах поступово, крок за кроком поєднують інформаційні бази в єдиний Світовий Розум, перетворюючи реальність на предмет аналізу роботизованих систем та рефлексії штучного інтелекту, «який продукує серії внутрішніх монологів, розповідей, спогадів, зв'язних і незв'язних комбінацій, що виникають наче уві сні» [13, с. 51]. Конвертація фізичного світу у знаки виступає таким чином способом «перекладу» реальності мовою віртуальності через її облік, квантифікацію [3, с. 72] – але на наступних етапах, пов'язаних із вірогідним згортанням реального і знищенням бар'єрів між емпірикою та ідеальним, передбачатиме і чистий онтологічний «трансфер» дійсності в екзистенційний формат «тотальної реальності», яка не знатиме меж між фізичним та «мегафізичним», матеріальним та ідеальним, зовнішнім і внутрішнім вимірами буття.

Першим кроком у цьому напрямку є стирання меж на грані фізичного та віртуального вимірів самих технологій – від віртуальних *desktops*, «спустошення» фізичних носіїв даних на боці клієнтів і переведення їхнього вмісту на зовнішні сервери, упровадження засобів збереження і поширення файлів

online, перетворення «хмарних» сервісів на основу Інтернету майбутнього. Якщо раніше фізичний накопичувач на боці користувача був у тій чи ін. мірі «інформаційною фортецею», достатньо захищеною від стороннього контролю і втручань – та абсолютно самодостатньою за своїм наповненням – то нині більшість операцій провадиться *de facto* за його межами, так само як і більшість даних уже зберігається *online*, лише номінально, через форми авторизації прив'язуючись до клієнта. Переважно йдеться про перетворення мережі Інтернет на універсальний банк інформації, який «викачує» її від автономних користувачів таким же чином, як фінансова інституція «викачує» на свої рахунки готівку з рук клієнтів. І якщо спершу автономності позбавляються технічні пристрої і фінансові ресурси індивіда, то наступним етапом закономірно стане стирання меж його психічної (а відтак і онтологічної) суверенності, що тягне за собою перевертання екзистенційного статусу людини – її маргіналізацію і втрату ролі єдиної мислячої (а значить: особливий) космічної істоти. Ми можемо прогнозувати навіть повне винесення людського чинника за дужки раціонального дискурсу, до якого неunikно зведеться технічний Універсум, довільні модифікації людської ідентичності чи її заміни штучними субститутами – віртуальними автоматами гофманівсько-юнгерівської [8, с. 143] літературної традиції («Чим же тоді пояснити, що результати ці приймають настільки зримий вигляд?» [5, с. 650]).

Так чи інакше подібні песимістичні прогнози частково реалізуються вже сьогодні. Загроза віртуального лежить не стільки у площині можливостей тотального контролю над людиною як в авторизованому, так і у видимо анонімному режимах мережевої активності – скільки в самому онтологічному характері змін, яких зазнає людська реальність у співдотуку з високими технологіями. Небезпека глобальної «паутини» не стільки політико-конспірологічного характеру (потрібно брати до уваги і такий вимір), скільки в тому, що віртуальне все більше стає формою і локусом реінтеграції атомізованих індивідів та суспільства в цілому. Мережа краде не тільки об'єктивний час і простір, але саму душу як множинну ірраціональних сторін людського ества та первинні творчі сили (волю) мислячого суб'єкта. Водночас характер існування «по той бік екрана» наражає на ревізію й ідею простору, протяжності, адже віртуальний простір становить, у деякому сенсі, відсутність об'єктивної локалізації як на рівні передачі фізичних імпульсів (одиниць закодованої інформації), так і на рівні розгортання безкінечного числа ілюзорних реальностей (образів-інтерфейсів). Як наслідок, йдеться про переосмислення – а точніше: зняття з порядку денного – проблеми диференціації «суб'єктивного» та «об'єктивного», «ірреального» та «реального», «видимого» та «дійсного», «істинного» та «хибного», адже віртуальні онтології не передбачають таких протиставлень: усе видиме є реальним та ілюзорним водночас – окрім суб'єкта невіртуальної природи, що може, залежно від ситуації, переймати ролі актора чи пасивного глядача зовні або посеред образних ландшафтів. Повертаючись до біблійного сюжету, про «прекрасний новий світ» незабаром доведеться говорити через перспективу і необхідність «нового гріхопадіння» – повороту до етики розрізнення, пізнання «добра» і «зла» в безкінечних лабіринтах *Paradis artificiels* [1, с. 29].

Література:

1. Бодлер Ш. Искусственный рай / Шарль Бодлер // Проза / Шарль Бодлер. – Харьков : Фолио, 2001. – С. 5–154.
2. Вельш В. Наш постмодерний модерн / Вольфганг Вельш. – К. : Альтерпрес, 2004. – 272 с.
3. Генон Р. Царство количества и знамения времени / Рене Генон // Царство количества и знамения времени. Очерки об индуизме. Эзотеризм Данте / Рене Генон. – М. : Беловодье, 2003. – С. 7–302.
4. Гессе Г. Степной волк / Герман Гессе. – М. : АСТ, 2006. – 352 с.
5. Гофман Э. Автоматы / Эрнст Гофман // Песочный человек / Эрнст Гофман. – СПб : Кристалл, 2000. – С. 623–650.
6. Дебор Г. Комментарии к «Обществу спектакля» / Ги Дебор // Общество спектакля / Ги Дебор. – М. : Логос, 2000. – С. 115–174.
7. Иванов С. Блаженные похабы : Культурная история юродства / Сергей Иванов. – М. : Языки славянских культур, 2005. – 448 с.
8. Козловски П. Миф о модерне : Поэтическая философия Эрнста Юнгера / Петер Козловски. – М. : Республика, 2002. – 240 с.
9. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого / Фрідріх Ніцше // Так казав Заратустра. Жадання влади / Фрідріх Ніцше. – К. : Основи, 1993. – С. 7–326.
10. Оруэлл Дж. 1984 / Джордж Оруэлл // «1984» и эссе разных лет / Джордж Оруэлл. – М. : Прогресс, 1989. – С. 22–208.
11. Шевченко Т. Сон. Комедія / Тарас Шевченко // Поезії 1837-1861 / Тарас Шевченко. – К. : Радянський письменник, 1989. – Т. 1. – С. 310–327.
12. Эвола Ю. Оседлать тигра / Юлиус Эвола. – СПб : Владимир Даль, 2005. – 512 с.
13. Юнгер Э. Гелиополь. Ретроспектива города / Эрнст Юнгер. – СПб : Амфора, 2000. – 447 с.
14. Huxley A. Brave New World / Aldous Huxley. – New York : Bantam Books, 1968. – 178 p.
15. Infotainment kills real news [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.youtube.com/watch?v=ze1Z_Ow3d-o (18.07.2013).
16. Jünger E. Eumeswil / Ernst Jünger. – New York : Marsilio Publishers, 1993. – 384 p.

Рецензент – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича **М. Г. Марчук**